

Ekim Devriminin Müslüman Dünyaya Etkileri

Hasan Yücel Başdemir

Doç. Dr. | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

“Ekim Devrimi ve Müslümanlar” şeklinde bir literatür taraması yapıldığında karşınıza öncelikle sosyalist eğilimli çalışmalar çıkıyor ve bu çalışmalar, çarlık döneminde özgür olmayan Müslüman toplumların, devrimle özgürleştiğini iddia ediyor. Oysa devrimden sonra yaşananlar, özgürleşmek şöyle dursun Müslümanlar için büyük bir yıkım ve dram oldu. Milyonlarcası hayatını ve hemen hepsi sahip oldukları bütün mülkiyetlerini kaybetti. Defalarca topraklarından sürüldüler ve defalarca aileler parçalandı. Bolşevikler, aile ve dinî değerler başta olmak üzere Müslüman toplumların sahip olduğu tüm değerlere savaş açtı. “Sizi özgürleştiriyoruz”un altında “Ya devrimi destekler ve onun getirdiği her şeye itaat edersiniz ya da ölürsünüz” tehdidi yatmaktaydı.

Arnavutluk’tan Bosna’ya, Kırım’a Kafkaslara, Kazan’a, Hive ve Kaşgar’a kadar uzanan büyük Müslüman coğrafya, Doğu blokundaki nüfusun yüzde 25’ini (belki de daha fazlasını) oluşturuyordu. Devrim, sosyalistlerin hâlâ utanmadan iddia ettiklerinin aksine bu insanların sahip olduğu şeylerin çoğunu ellerinden aldı ama onlara en küçük bir şey bile veremedi.

Acaba Ekim devrimi neydi? Gerçekten devrim, toplumları özgürleştirdi mi? Niçin ve kime karşı yapıldı? En çok kim etkilendi? Bu sorular çok soruldu, devrimin ideolojik yönünü tasvir eden ve değerlendiren lehte ve aleyhte birçok çalışma yapıldı, ama ben Ekim devriminin siyasî tarih açısından yeterince ele alınmadığını düşünüyorum. İdeolojik ve siyasal (ve tarihî) değerlendirme birbirinden farklı şeylerdir. Sosyalizmin başarısı veya başarısızlığı ile devrimin siyasî tarihe ve toplumlara etkisi başka şeylerdir. Bu yönüyle ele alınmadığı için demir perdenin, köleleştirdiği toplumlardaki etkilerini ve bugüne yansımalarını tam olarak göremiyoruz. Devrimden Müslüman toplumların nasıl ve ne derece etkilendiğine dair elimizdeki veriler ve çalışmalar, taniıklar hâlâ hayatta olmasına rağmen ya yetersiz ya taraflı ya da oryantalistik (meseleye dışarıdan bakıyor) görünüyor.

Ekim Devrimi Kime Karşı Yapıldı?

Çoğu yazar, bu soruya basit bir cevap veriyor: Çarlık Rusya'sına karşı. Cevabın bu kadar kolay olduğunu sanmıyorum. Devrim, en çok Müslüman toplumları etkiledi. Çin'i de dahil ettiğimizde Müslüman nüfusun yarısı sosyalist blokta siyasî ve ekonomik ambargo altında yaşadı ve hâlâ, farklı şekilde de olsa yaşamaya devam ediyor. Devrim Ruslara, Doğu Avrupa ve Latin Amerika milletlerine büyük zulümler yaşattı. Bu acıların daha büyüğünü Müslüman toplumlar yaşadı. Müslüman coğrafyasının bugünkü sorunlarında da devrimin azımsanmayacak etkileri olduğunu, özellikle Afganistan'ı, Çeçenistan'ı, Bosna'yı ve buralardan yayılan şiddet gruplarını düşünürsek sanırım kimse inkâr etmez.

Devrimin Müslüman toplumlar üzerindeki etkilerini siyasî ve ekonomik açıdan incelemek gerekiyor. Bu konudaki literatür eksikliğinin akademik çalışmalarla giderilmesi gerekiyor. Ancak Devrimle başlayan sürecin Balkan, Kafkas ve Orta Asya toplumlarına verdiği zararı göstermek için 1917'den itibaren Müslümanlara karşı tutumun karşılaştırılması olarak incelenmesi çok önemlidir. Sovyet ideolojisi, tüm dinlere ve ideolojilere karşı düşmanca bir tutum sergilemişti ancak konu Müslümanlar olunca bu düşmanlık daha da sertleşmiş ve kültürlerine sahip çıkmaya çalışan insanlar, devrime karşı çıkmakla suçlanmışlardı. Bu nedenle Ekim Devriminin İslam Coğrafyasına Etkisi üzerine yapılacak çalışmalar, tarihe ışık tutacaktır. Diğer taraftan özgür toplumların en önemli değerlerinden biri olan din özgürlüğü, Sovyet ideolojisi tarafından dinsizleştirme olarak anlaşılmıştır. 1989'da Doğu blokunun çöküşünden sonra 1991'de Ankara'da Özbekistan'dan gelen bir grup öğrenciyi evimde misafir etmiştim. Yaşça büyük olan Gürcistanlı Esed, 22 yıl boyunca neredeyse hiç güneş ışığı görmeden yer altındaki gizli okullarla nasıl dinî metinler okuduklarını ve nasıl yakalanmadan eğitimlere devam ettiklerini anlatmıştı. Bunlara dair kayba herhangi bir tarihî çalışmasının kayıt düştüğünü hiç sanmıyorum. Bu nedenle "1917'den Günümüze Sovyet Blokunda Din Özgürlüğü" üzerine yapılacak bir çalışma, Sosyalist baskının acımasız sınırlarını açıkça gözler önüne serecektir.

Sömürgecilik için Devrim

Bu tür konular için uzun ve titiz bir çalışma sürecine ihtiyaç olduğu muhakkak. Ben bu yazıda kendi adıma 100. yılda tarihe küçük bir not düşmek için devrimin nedeni ve Müslümanlara etkisi konusuna kısa bir giriş yapmak istiyorum. Esasında iddia ettiğim şey, bu küçük yazıyla ispatlanabilecek türden değil. Bu nedenle iddiamı, bir hipotez olarak görmeyizi; yazdıklarımı da bu

hipotezin uzantıları olarak yorumlamanızı istirham ederim. Ayrıca tarih ve sosyoloji çalışmalarıyla verilerin toplanmasına da ihtiyaç var. Bu küçük çalışma, varsayımımı sürdürmem ve doğrulamam için bana bir başlangıç noktası olacaktır. Benim varsayımım kısaca şöyledir: Ekim devriminin en büyük amacı, Rus ve Avrupa yayılcılığına karşı direnci kırmak için Müslüman coğrafyanın birbiriyle olan bağlantısını kesmek; Sovyet sömürgeci altındaki topraklardan gelen maddî ve entellektüel desteğin üstünü demir perde ile örtmektir. Nitekim devrimden sonra Müslümanlara karşı yapılan zulüm, işkenceler, bu iddianın doğruluğunun ilk göstergeleridir.

Bolşevik devrimi 1917'de yapıldığında I. Dünya Savaşı'nın etkileri hâlâ sürüyordu. Özellikle Müslüman coğrafya, sömürgeciliğe karşı direnmeye çalışıyordu. Müslümanların topraklarına ve varlıklarına iki koldan saldırı vardı: Birincisi, Avrupa devletlerinden gelirken ikincisi Ruslardan geliyordu. Her ikisinin altında da yayılcılık ve kolonizasyon amaçları yatıyordu. Rekabet büyük, savaş çetrefilliydi.

İngilizler, Hindistan'daki Babür-İslam idaresini 1857'de tamamen bitirmişler ve British East India Company ile bu devasa ve bereketli toprakları yönetiyorlardı, ama Hindistan Müslümanlarının entellektüel ve ticarî güçleri hâlâ yıkılmış değildi; ta ki Müslümanlara ülkeyi böldürtene kadar. Bölünmeden sonra Hindistan'da çoğunluk olan Müslüman nüfus, azınlık konumuna düştü; bugün iki yüz milyona yakın bir nüfus, azınlık olarak yaşıyor.

İttihad ile Mukavemet

Sömürgeci taarruzlara karşı 1860'lardan sonra Müslüman toplumlar, İttihad-ı İslam (İslam Birliği) adı altında iş birliği ile mukavemet etme yolları aradılar. İttihad-ı İslam'ı anlamak için bugünkü Avrupa Birliği'ni düşünebilirsiniz. Bu birlik, sömürgeciliğe karşı birlikte mücadele etmenin yanında siyasî ve ekonomik iş birliği temeline dayanıyordu. Merkez İstanbul'du; istasyon şehirler Kahire, Agra ve Kazan'dı. 1908 Devriminden sonra İttihatçılar da İttihada (Birliğe) sahip çıktılar, hatta II. Abdülhamit döneminde aydınlarla yönetim arasında yaşanan çatışmadan dolayı sekteye uğrayan çalışmalar, daha profesyonel bir şekilde yürütülmeye başlandı. Bosna'dan, Köstence, Akmedrese, Agra, Delhi, Burma, Singapur, Moro ve Mindeneo'ya; Senegal'den Fez, Kahire, Buhara, Kazan, Hive, Kaşgar ve Urumçi'ye kadar İttihat, her bölgede teşkilatlanmakta ve yüzlerce gazete ve dergi çıkartılmaktaydı (Bkz. Hasan Yücel Başdemir, "İslamcılık", *Siyasi İdeolojiler*, Adres Yayınları, 2017).

Avrupalılar ve Ruslar, bu hareketten büyük endişe duydular. 1911'de Rus Büyükelçisinin Çar'a yazdığı raporda İttihatçıların, solcu aydınların yardımıyla hâlâ Orta Asya'daki ittifad-ı İslam faaliyetlerini sürdürdüklerini, isimleri ve yayınları sıralayarak endişe ile yazıyor ve İttihat için toplanan paraların dökümünü veriyordu. (Çarıkov, Hofmeister (2016), "Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği'nin II. Abdulhamid Dönemindeki Pan-İslamizm Hareketleri ile İlgili Bir Raporu", *KTÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, ss. 195-211.)

Avrupalı siyasetçiler, bu harekete Pan-İslamizm adını verdiler. Günümüzde de Avrupa merkezli siyasetin, İslamcılık terimine karşı aşırı tepkilerinin altında sanırım bu arka zeminin önemli bir etkisi var. O zamanlar, bu ideolojiye sahip çıkanların kahir ekseriyesi ya İslam'da reformu (islahat-ı diniyye) savunan ya da dinden uzak, pozitivist fikirlere sahip insanlar olmasına rağmen İttihad-ı İslam, çok güçlü bir taban desteğine sahipti. Esasında İttihad-ı İslam, siyasetin ruhuna uygun olarak farklı fraksiyonlar arasında bir çatı yapı olarak işlev görüyordu. İçinde pozitivistler de, solcular da, milliyetçiler de, muhafazakârlar da vardı. 1912'lere gelindiğinde İstanbul'da Musa Kazım Efendi'nin organizasyonları ile çok güçlü bir network oluşturulmuştu. Bu network üzerinden haberler çok hızlı şekilde yayılıyor; siyasî ve ekonomik dayanışma sayesinde Avrupa ve Rus istilalarının etkileri kırılmaya çalışılıyordu.

İttihad'a en büyük desteği, Kazan, Kırım, Dağıstan, Hive, Kaşgar, Buhara gibi Kuzey ve Doğu'daki onlarca hanedanlık veriyordu. Onlar kısmen şiddet bölgelerinden uzakta idiler. Bu nedenle maddî zenginliklerini bir taraftan devam ettirirken, entellektüel üstünlüklerini de hâlâ koruyorlardı (Oysa bizim bilgisayarlarımız hâlâ Agra, Hive ve Kaşgar'ı dilbilgisi denetiminde hatalı yazımlar olarak görüyor; Moskova, New York ve Brüksel'i ise doğru olarak görüyor. Bu, sanırım Bolşevik devriminin başarısı).

İttihadın Çöküşü

Barışçıl güç birliğine dayanan direnişi kırmak, yayılmacılığın ve sömürgeciliğin önünü açmak için yapılacak en iyi şey, İttihadı yıkmaktı. Ekim devrimi, İttihad'ın en önemli kısmını yerle bir etti. Kuzey'deki ve Doğu'daki bütün İslam coğrafyasının üstü demir perde ile örtüldü ve buralarda yaşayan insanlar, devrimle birlikte 100 yıldır sürmekte olan büyük bir soykırıma, zulme ve hak ihlâline maruz kaldı. Diğer Müslüman coğrafya ile olan bütün ilişkileri kesildi. Artık Müslüman dünyanın neredeyse yarısı, demir perdenin altına, Sovyet hapishanesine hapsedilmişti. Devrimden tam bir yıl sonra 13 Kasım 1918'de savaşla girilemeyen ve ittifadın merkezi olan İstanbul, mukavemetsiz şekilde İngilizler tarafından işgal edildi.

Bugün hâlâ buraların İslam coğrafyası olduğu konusundaki algılarımız çok zayıftır. Aynı şey, Orta ve Güney Afrika ile Hindistan için de geçerlidir. Buralardaki İslam etkisi ve Müslüman nüfusu bilinçli olarak az gösterilir. İslam denilince akla çoğu zaman, Arap ülkeleri gelir. Bu, hâlihazırda devam eden yayılmacı perspektifin yalnızlaştırma ve kültürleri izole etme politikalarının sonuçlarıdır. İslam'ı sadece Araplarla anmak, onları siyasî olarak yalnız bırakmak ve İslam'ın bütün temsiliyetini Arapların üzerine yüklemek, geçen yüzyılın uluslararası ilişkilerinin önemli bir stratejisidir. Bu şekilde İslam'ın görünürlüğü de tek tipleştirilmiş oluyordu. Self-determinasyon ilkesi gereği kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olan Araplar, iradeleri dışında çizilmiş (ama kimin ve neden çizdiği belli olmayan) onlarca farklı ülkede, meşruiyeti halkından değil, güçlü sömürgeci ülkelerden alan otokratik yönetimler altında yaşamak zorunda bırakılıyorlardı.

Devrimin Arkasında Zımnî Anlaşma

Hikâye, Bolşevik devrimi ile bitmemişti aslında, aksine onunla başlamıştı ve bugüne kadar süren uzun bir devamı vardı. Ekim devrimi, asıl olarak Müslümanlara karşı yapılmıştı ve Avrupa ve Rus yayılmacılığına karşı direnci kırmak için yapılmış zımnî bir anlaşmaya dayanıyordu. Bu iddianın çerçevesi her ne kadar ispatı mucip olsa da onun, en fazla (veya en az diğerleri kadar) zarar verdiği ve tahrip ettiği toplumların, bugün her yerinde göz yaşı ve kan akan Müslüman toplumlar olduğu konusunda, aşırı solun aksi yöndeki gülünç dezenformasyonlarına rağmen en küçük bir tereddüt yoktur. Dinlediğim onlarca kişisel hikâyenin tanıklarının çoğu hâlâ yaşıyor.

Devrim hikâyesinin zulmü çokça anlatılıyor ama Müslümanlarla ilgili olan kısımlar hep gözden kaçıyor. Ekim devrimi ve onu izleyen gelişmelerden sonra Müslüman toplumlar arasındaki siyasî ilişkiler ve ticarî anlaşmalar, üçüncü ülkeler üzerinden sağlanır oldu; diplomaside masanın başındaki eşitlerden biri olma özelliği de 1917'den sonra kayboldu. Batı Avrupa yayılmacılığının önündeki engeller tamamen kalktı ve sömürgecilik, mukavemetsiz kalarak tam "başarıya" ulaştı. Müslüman coğrafyalar arasına onlardan habersiz şekilde keskin gümrük ve sınır hatları oluşturuldu.

Bugünkü şiddet ve karmaşaların da büyük oranda sebebi, sömürgeciliğin başladığı günden beri bölgedeki ilişkileri düzenleyen yabancı aktörlerin, diktatörlere ve otokratlara destek vermeye devam etmesi; demokrasi için yanan en küçük bir kıvılcımı bile, hayalî bir canavar olarak yarattığı İslamizm korkusunu bahane ederek söndürmesidir.